

vos, ut formidare non desinimus, æternaliter; quid, inquam, misericordissimi Dei evidens magnitudo, et justæ retributionis maxima levigatio? Hac itaque de causa Apostolo conveniens dicenti: *Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi (Ephes. v, 1)*; quos ille misericorditer (1147), ut puto, exspectat, non ausus crudeliter insequi, spe forsitan licet inani conversionem mihi pollicens vestram, cum proposuissem vos uti rebelles non modo vilissimo mihi, sed et incomparabilis potentiæ Cæsari, imo formidabilis omnipotentis Deo, ut et legaliter (1148) et imperialiter sancitum est, ab Ecclesia (ex qua me jam (1149) quater extrusistis) extrudere; pepercit animus diploide vos confusionis induere. Quod fecissem utique si vos excommunicando damnassem, ut meremini, æternaliter; et accusando (1150) apud aures tremendissimi imperatoris, ut facere, minime misso ex parte mea legato, neglexi, illud vobis curassem præparare, quod si contigerit, promptum erit vidisse.

(1147) Construe. *Hac itaque de causa ego conveniens Apostolo dicenti: Estote imitatores, etc., non ausus crudeliter insequi, quos ille misericorditer, ut puto, exspectat, pollicens mihi conversionem vestram spe licet forsitan inani, cum proposuissem extrudere vos ab ecclesia uti rebelles non modo mihi vilissimo, sed et Cæsari potentiæ incomparabilis, imo Deo omnipotentis formidabilis, expellere, inquam, vos ab ecclesia, ut et legaliter, et imperialiter sancitum est, ex qua jam quater extrusistis me; pepercit animus induere vos diploide confusionis.*

(1148) *Legaliter*, id est juxta leges canonicas. Ita in *Itinerario* num. 5, *legaliter ad sacerdotium fuisse provectum*. Et post pauca: *Si legaliter synodarem*. Utrobique *legaliter* idem est ac juxta canonicas leges. Nihil autem in canonibus frequentius præceptum legitur, quam ut clerici resistentes episcopo e clero ejiciantur, vel excommunicentur. *Imperialiter* vero inquit; quia in privilegio Ottonis superius edito decretum fuerat, *ut si quis eum (Ratherium) amplius, ut usque nunc, præsumpserit inquietare, aut rebellis ei existere. . . si clericus, omnibus in potestatem ipsius redactis, de ecclesia usque ad satisfactionem legitimam atque condignam pellatur.*

(1149) Confer not. 4029, col. 583 in *Itinerarium*.

(1150) In vulgatis alia lectione et interpunctione legebatur: *et excusando apud aures tremendissimi imperatoris, ut facere minimo, misso ex parte mea legato, neglexi*; perinde ac si Ratherius legatum ad imperatorem misisset, ut canonicos excusaret. At præterquam quod ipse alienus erat ab ejusmodi officii, ut in *Qualitatis conjectura* traditur num. 5 sententia totius contextus repugnat. Ait enim se noluisse eos confusione suffundere; quod fecisset, si ipsos damnasset excommunicando, ut merebantur; et si apud imperatorem aliud quidpiam eidem præ-

3. Sensus igitur illo, quo dictum est: *Qui nocet, noceat adhuc (Apoc. xxii, 11)*; quidquid providentia Dei mihi vobis inferre [*l. vos, vel a vobis inferri*] vel voluerit, vel permiserit, ejus majestati committens, (1151) de vobis **483** licentiam in quacunque hujus diocesis ecclesia vobis placuerit Domino serviendi, donec annuente Deo missus (1152) piissimi Cæsaris veniat, et quæ mandavi auditis, cumque his, quæ vos de me ipsius imperialibus innotuistis auribus, collatis, ei ut fuerit libitum referat, et quod mihi sit agendum decernat. Quod vero cum vestri quibusdam id agere devoto, non contemptu fraternitatis facio: sed rustico illo **484** monitus exemplo, quod dicitur: *Quod oculus non videt, cor non dolet*; videtur quædam et pernecessaria doloris fore levigatio, si eis non visis qui mihi tanta mala fecerunt, et facere non desinunt, absit aliquantisper malorum ipsorum recordatio, dum auctores eorumdem quantulacunque obnubit oblivio.

parare curasset. Id autem, quod si præparare curasset, ipsos confusione afficeret, aliquid procul dubio iisdem infensum indicat, quod eos *accusando* non *excusando* parandum fuisset. Hinc pro *excusando* correximus *accusando*. Porro sicuti eos se non excommunicasse significat, ita et neglexisse accusare apud imperatorem, *legato minime misso ex parte mea*, ac propterea etiam interpunctio corrigenda fuit.

(1151) Cum in præcedentibus Ratherius se ab excommunicatione canonicorum abstinuisse declarat; dum hic eis licentiam dat, ut *in quacunque hujus diocesis ecclesia placuerit Domino serviant*; ipsos autem coram videre, atque cum ipsis agere renuat; eosdem ab officio in cathedrali ecclesia videtur interdixisse.

(1152) Tanta a canonicis contra episcopum est excitata contentio ob ea, quæ ipse mandaverat, ut ipsum apud imperatorem, qui Romam profectus erat, insimulare et accusare studuerint. Hac de causa missus imperatoris exspectabatur, qui auditis Ratherii mandatis, seu decretis, iisdemque collatis cum his, quæ canonici de ipso ad imperatorem deferenda curaverant, eidem Cæsari, quidquid videretur, referret, ut ab eo utique Cæsare quid agendum esset decerneretur. Non ergo hic *missus* causam dijudicare, sed tantum cognoscere, et referre debebat. In hanc vero rem etsi missus proprie dictus non fuit Veronam directus, duæ tamen personæ Veronæ dominantes pretio corruptæ simile quidpiam præstiterunt in hebdomada paschali anni sequentis 968. ut patebit ex sermone *De Octavis Paschæ*. Tota autem causa contra Ratherium a Nannone ex speciali ejusdem imperatoris mandato dijudicata fuit die 30 Junii anni ejusdem, ut liquet ex epist. 11 et 12.

RATHERII OPUSCULUM

INSCRIPTUM

DISCORDIA (1153)

Inter ipsum Ratherium et clericos.

485 1. Maximam aiunt inter episcopum et clericos D aiunt? Nimirum illi, qui ex quo cæperit conflari, Veronæ conflata his diebus discordiam. Sed qui sunt prorsus ignari. Ut, verbi gratia, utique illi [*sub.*

(1153) Acherius hoc opusculum e Laudunensi cedice typis impressit. Apographum mutilum, dest-

audi sunt], qui putant Judam tunc primum periisse, quando miser Dominum vendidit, cum jam olim cum apostolis corpore constitutus perierit, quando scilicet avaritiæ inebriatus veneno, tandiu non destitit lucrum sitire, donec miserrimo ad laqueum contingeret pervenire. Diebus, inquit, istis, non per omnia falsum, sed ostensione, quam actione potius verum. Monstrato quippe quid sit discordia, nunquam inter me et illos probabitur fuisse concordia, prodente præsertim hoc traditione, qua me hinc jam (1154) pepulerunt, trifaria. Eadem namque velle atque nolle (1155), ea demum amicitia si, juxta illum qui hoc primitus dixit, est firma; vel si, juxta alium, humanæ amicitiae pares animos 486 et non dissimiles expetunt adeo voluntates, ut nunquam diversitas morum ad firmam possit pervenire concordiam; nunquam vel apud me vel apud illos stabilitatem amicitia semper contraria cupiens obtinere, ut non valuit nostra, ita quoque nequibit; cum illi semper consuetudinem antecessorum, pontificibus suis incessanter rebellium, sanctis et a Deo decretis prætulissent canonibus; ego sanctos et a Deo decretos canones a diabolo inventis præferendos putaverim usibus. Prohibitæ enim in Nicæna synodo mulieres tam consuetudinaliter, tamque publice habere, tam parvipensa Dei et hominum reverentia, ipso quoque timore gehennæ in tantum posthabito, ut putent adeo fieri non modo licere, sed etiam oportere, ut nemo hoc facere devitans, videatur eis pessimo illo, quod Apostolus in Epistola ad Romanos memorat (Rom. 1, 27), scelere posse carere, non tibi videtur diabolium invenisse? Et, o sancta et immaculata virginum pudicitia, (1156) quam et tu nusquam, si hoc verum est, sine infamia es? Quam perdita tonsuratorum universitas tota, si nemo in eis qui non aut 487 adulter, aut sit arsenoquita (1157). Adulter enim nobis est, qui contra canones ux-

nens n. 4, e ms. Frisingensi transcriptum accepimus. Directum fuit ad Ambrosium Oltonis I imperatoris cancellarium, uti ostendemus not. 1182. Scriptum tempore Quadragesimæ probant illa n. 7: *Per omnes sane sermones, quos populo ista quadragesima feci, etc.* Cum vero num. 6, *Augustalem voluntatem de mulierositate dimittenda in Ravennati synodo celebrata mense Aprili anni 967 declaratam memoret, ut ibidem probabimus not. 1169; et num. 8 mentionem faciat Judicati editi mense Novembri anni ejusdem; palam sit hoc opusculum exaratum fuisse in Quadragesima anni 968, cum hæc sit Quadragesima post Ravennatem synodum, et post Judicatum prima, episcopatus autem Ratherii ultima.*

(1154) *Acherius quam hinc jam* Novissimus Spicillegii editor etsi textum emendare non ausus, recte tamen notavit legendum, *qua me hinc jam*; et ita quidem correximus auctoritate codicis Frisingensis. *Trifariam autem traditionem, seu expulsionem ex episcopatu Veronensi dum auctor hoc tempore computat, prima est illa sub Hugone rege, altera sub Lothario, per Milonem invasorem tertia.*

(1155) *Construe: Namque si ea demum amicitia, juxta illum, qui hoc primitus dixit, firma est, velle atque nolle eadem; vel, si juxta alium, humanæ amicitiae adeo expetunt animos pares et voluntates non*

Arius est. Quis ergo clericus est? Adulter enim clericus nullo modo, ille alter (1158) multo minus est. Si enim clericus ideo dicitur, quod de sorte sit Domini; quod rogo consortium aliquis potest habere cum Domino, in unoquoque istorum permanens flagitio? Væ insuper Christianorum generalitati, si juxta æstimationem istorum nemo possit inter eos inveniri, qui non sit aut hypocrita cum Pharisæis, aut Publicanus cum ethnicis. Publicanus enim est, qui adulter publice est; hypocrita est, qui sub pallio religionis irreligiosissimus, sub clamyde castitatis incestus, sub prætextu justitiæ iniquissimus est. Ideo vero superlativo contra istum comparisonis invehor gradu, quia non semel recolo lectum: *Simulatores et callidi provocant iram Dei* (Job. xxxvi, 13). Hoc ita se habente cum hypocrisis et incestuositas longe præcellant alia in scelere crimina, eo cætera sunt graviora, quo magis publica: illa enim solos interficiunt operatores, ista et operatores necant, et consideratoribus nocent. Quia enim non habent latentia peccata judicium, de manifestis loqui omnibus conceditur, de absconditis nulli. Si enim, ut jam contingere potuit, quis cum pecude quolibet in angulo, solo Deo coeat cernente; fu per suspicionem tantum inde eum vituperas, ut facere poteras utique si vidisses; quid agis, nisi quod solius Dei est, tibi usurpas? Quis autem non valet de aliquo quod volet confingere? Et ob quam ex se alios conatur metiri, qui non putat alios alterius modi posse existere, nisi cujus est ipse, rustico illo non ei disconveniente nimirum proverbio: *Qui fuit in furno, pares suos inibi quærit!*

C 2. Et ista quidem omnia facere vel loqui per usum contra pastores rebellare per usum quod generaliter omnibus est clericis delegatum, ita inæqualiter et per massaritias (1159) dividere, ut quidam illorum inde fiant ex pauperrimis locupletissimi,

dissimiles, ut diversitas morum nunquam possit pervenire ad firmam concordiam; nunquam vel apud me, vel apud illos amicitia nostra semper cupiens contraria, ut non valuit, ita quoque nequibit obtinere stabilitatem; cum illi, etc.

(1156) *Vulg., quam tu nusquam, si hoc verum est, apud perditos vero sine infamia es, Melior est lectio codicis Frisingensis. Explica: Quam (id est quantum) et tu nusquam sine infamia es, si hoc est verum, si nimirum verum est, neminem, qui mulieres devitet, carere posse crimine pessimo, id est Sodomitico.*

(1157) *Arsenoquita* e Græco est masculorum concubitor. Mox pro nobis est apographum Frisingense habet omnis est.

(1158) *Alter*, id est arsenoquita multo minus est clericus.

(1159) *Massaritia* a massa nuocupata, aliquot camporum unionem significat; ac propterea per massaritias dividere idem est ac dividere per campos et vineas; quod inæqualitatem facile inducebat; potentiores enim plures aut meliores campos sibi vindicabant. Hanc autem inæqualitatem Ratherius ut de medio tolleret, non per campos et vineas, sed per modios et mensuras distributionem reddituum faciendam in Judicato constituit. Vide ibi not. 1163 et 1168.

quidam mediocriter, quidam pene nihil ex eo accipiant omnino, per usum et consuetudinem illorum, quos jamdiu delinet barathrum; ad postremum omnia jura tam divina quam humana prævaricari per usum, non tibi a diabolo videtur inventum? Quod vero scriptum invenitur in lege Moysi, et prophetis et psalmis; quod in Evangelio, Actibus, et prædicationibus apostolorum, decretalibus pontificum, et constitutionibus canonum, non rursus a Deo tibi elucet inspiratum? Nihil vero in istis, quod eorum jam nominatis congruat consuetudinibus, dum nequeas invenire; qua eos judicas vivere lege? Inter prohibentem igitur talia, et, si prohibere non audeat, saltem reprehendentem **ASS** ac vituperantem, et facientes talia, quæ potest esse concordia, præsertim cum Dominus sub appellatione gladii, ipsam ut mitteret veniæ se asserat discordiam? Ait enim, notum est, apertum est, ait: *Nolite arbitrari quia venerim mittere pacem in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam* (Matth. x, 34, 35): et quod jam per prophetam dixerat: *Inimici hominis domestici ejus* (Mich. v, 6). Quare autem inimici hominis ejus sint maxime domestici, cstratis evidens, quia videlicet cum quidam unis claudantur parietibus. contrariis et a se diversis sunt moribus evenit sæpe ut maritus sobrius, uxor sit ebriosa; ille mansuetus, illa iracunda; sed iste Dei timore, illa propria voluntate; isto Deo inspirante, illa diabolo instigante. Quæ ergo inter tales concordia, quæ pax, quæ esse potest amicitia, nolente isto quod desiderat illa; cum ab ipso Deo hujusmodi processerit rixa? Ipse enim mansuetudinem præcepit, iracundiam prohibuit, nullique alteri (1160) assensum in malum præbere, per Apostolum ita dicentem concessit; *Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, digni sunt morte* (Rom. 1, 32).

3. Te ergo contra legem Dei faciente, ego qui ad te corrigendum a Deo sum institutus, non debeo saltem latrare? Te consuetudinem illorum, quos infernus sine dubio detinet, statutis illorum, qui cum Deo in cælis consistunt, præferente, ego neque ausus sum saltem mutire? Quid ergo faciam, dum cum quibusdam miseris mihi te quoque dicitur præsentem: *Non ascenditis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini; et probavi te ad aquas Contradictionis?* (Ezech. xiii, 5.) Poteritne mihi amicitia tua illic aliquid prodesse, qui nunc tecum mihi suades pacem habere, ut cum aliis valeam dicere: *Pepigimus fædus cum morte, et eum inferno fecimus pactum* (Isa. xxviii, 15): cum juxta illius doctoris sanctissimi dictum, tutius sit homini inimicitias diaboli meruisse, quam pacem; cum non desinat per te iniquitas justitiæ repugnare, cæcitas luci, mendacium veritati resistere? Te contra Dominum ita dum videam rebellare, ut ne quod tibi man-

adavit digneris saltem audire, sed Judaico ritu mandata Dei relinquere, hominum traditiones et usum tam obstinanter tenere; ut de te possit dictum haberi; *Peccatum Judæ scriptum est in ungue adamantino* (Jer. xvii, 1); obliviscino me suades unquam dictum audisse: *Si non annuntiaveris iniquitatem suam, sanguinem ejus de manu tua requiram* (Ezech. iii, 18); et: *Væ, qui dicitis bonum malum, et malum bonum* (Isa. v, 20); et: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos* (Matth. viii, 22); et: *Impio **ASS** præbes auxilium, et his, qui oderunt Deum, amicitia jungeris* (II Par. xix, 2); et infinita inde divinæ comminationis tonitrua? Legi in quodam beati Columbani libro, idem officium habere in Ecclesia sacerdotem, quod possidet in corpore hominis stomachus, qui scilicet acceptum excoquens cibum, ministrat eum omnibus membris, quorum unumquodque ita in suam convertit illum naturam, ut quod suscipit jecur fiat sanguis, quod suscipit fel fiat bilis, quod descendit in pulmones efficiat phlegmata. Hoc igitur exemplo si forte contingat, ut quibusdam audientibus prosit ad vitam quod alicubi loquor, pluribus suscitel iracundiam, ut verbi gratia senserat ille qui dixit: *Sicut acetum in nitro, sic qui cantat carmina cordi pessimo* (Prov. xxv, 20): debueratne propter illorum formidinem saltem unus eorum negligi, cui quod dicitur ad salutem proficere posset? Et ubi esset quod Ezechiel a Domino dicitur ita: *Fili hominis, verba illorum ne timeas, et vultus illorum ne formides, quia domus exasperans est?* (Ezech. ii, 6.) Ubi dicentis: *Qui me erubuerit et meos sermones, et hunc Filius hominis erubescet cum venerit in gloria sua, et Patris et sanctorum angelorum?* (Luc. ix, 26.)

4. Quod si mihi opponas scandalum Ecclesiæ debere vitari, non contradico. Oppono tibi tamen duo Evangelii loca, unum scilicet, ubi Dominus Petro dixisse refertur: *Simon, reges terræ a quibus accipiunt tributum? ab alienis, an a filiis?* Illo respondente, *ab alienis: Ergo liberi sunt, ait, filii; sed ne forte scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore illius invenies staterem; illum sumens da eis pro me et te.* Alium, ubi dicente eodem cum cæteris Petro ad **ASS** Dominum: *Scis quia Pharisei audito verbo scandalizati sunt?* (Matth. xv, 12) non curandum de hujusmodi monstrans scandalo, dixit: *Sinite illos* (Ibid., 14), subaudi scandalizari. Quare? Subjungit causam, et ait: *Cæci sunt et duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadent* (Ibid.). Quasi utique dixisset: Quia et ipsi cæci sunt, et aliis cæcis in perditionis foveam cadendi præstant ducatum non curandum de illorum scandalo. Melius est enim juxta quemdam, ut scandalum oriatur, quam veritas relinquatur (S. GREG. hom. 6 in Ezech. l. 1). Quia etiamsi propter illos veritatis relinquatur assertio, non propterea

(1160) Vulg., nulli alteri, et mox ita docendo pro ita dicentem Apographum Frisingense prætulimus.

meliorabuntur, sed, ut cœperunt, in perditionis præscito illis ab initio ruituri deteriorabuntur miseri barathro.

5. Et ista quidem ut sufficiant, quærendum, unde ista tamen exorta sit inter nos modo discordia, Sed si quis advertat quod superius prolatum de Juda, non modo exortam hanc videbit discordiam, sed a tempore ordinationis meæ nunquam inter nos exstistisse concordiam: quod mille probabunt indicia, si quis meminisse valebit, qualia mihi jam acciderunt (1161), et quanta. Licet nunc fiducia (1162) imperialis præsentiae et synodi adunandæ in propatulo sit designata; est tamen occasio hujusmodi rixandi nobis, quod scilicet eis manifestaverim quædam hic ideo suppressa (1163), quia in Huberto episcopo directa continentur (id est lib. *de Contempta canonum*). Episiola ista, non vi tamen eos ad ea sequenda compellens, sed ratione perpendenda suadens.

(1161) Vulg., *acciderunt; quanta licet*. Aliam interpunctionem, et additamentum conjunctionis et sensus exegit.

(1162) *Fiduciam imperialis præsentiae et synodi adunandæ* memorat etiam Ratherius in sermone de Octavis Paschæ num. 4, ubi postquam discordiam a die ordinationis suæ exortam prodidit, subdit: *Est vero nunc ideo in palam deducta, quod fiducia imperialis nil aliud quam quod justum est decernentis præsentiae, et synodi congregandæ*: ubi locus hiulcus relinquitur, eaque procul dubio desiderantur, quæ ob eam fiduciam egerat, et ex quibus nunc tandem discordia erupit. Ex præsentem opusculo, quænam hæc fuerint, colligere licet. Cum utrobique synodum congregandam cum imperiali præsentia jungat; synodi nomine eos utique episcopos videtur innuere qui ex toto Aquileiensi provincia Veronæ convenere occasione præsentiae Cæsaris, cum filio suo e Germania advenienti ibidem occurrit sub finem Octobris anni 967, ibique cum eo omnium sanctorum festum celebravit Kalendis Novembris. *Judicatum* vero, quo Ratherius quædam beneficia canonicis olim a se collata postea ademit, ut pauperioribus clericis provideret, aperti dissidii causam dedisse ex sequentibus exploratum fiet. Hoc porro *Judicatum* fiducia imperialis præsentiae, et synodi adunandæ conditum fuit. Fiduciam quidem in imperatore Ratherius in ipsius *Judicati* sine manifestat scribens: *cujus (imperatoris) et auxilio fretus, sum ista molitus*. Fiduciam vero in synodo adunanda probant subscriptiones patriarchæ Aquileiensis et nostræ provinciæ episcoporum, quas eidem *Judicatio* accessisse in epist. 42 ad Ambrosium Ratherius testatur. Hac duplici fiducia ipsum *Judicatum* edidit. Hinc autem cum canonici se quibusdam beneficiis privatos dolerent, discordia, quæ antea serpebat, in publicum prodiit, atque maximam contra episcopum rebellionem excitavit, Ex his porro veremur, ne hoc quoque loco nonnulla desint. Neque enim nunc in propatulo designata est *fiducia*, sed *discordia*, quam peperit *Judicatum*, quod fiducia quidem imperialis præsentiae et synodi adunandæ paratum, at solum post imperialem assensum, et synodi confirmationem promulgatum fuit. Suppleri autem posset sic. *Licet nunc discordia ob Judicatum, quod constituit fiducia imperialis præsentiae et synodi adunandæ in propatulo sit designata* (id est, ut in sermone de Octavis Paschæ loquitur, *nunc sit in palam deducta*); *ocasio tamen rixandi nobis est hujusmodi*. Subjicit autem antiquiorem hujus rixæ originem.

(1163) Construe: *Quod scilicet manifestaverim eis quædam hic ideo suppressa* (seu prælermissa), *quia ista continentur in epistola directa Huberto*

491 *In canonibus apostolorum* (1164).

CAP. XXXIX.

Omnium ecclesiasticorum negotiorum curam episcopus habeat, et ea velut Deo contemplante dispenset, etc. (1165).

6. Eat igitur qui volet ac judicet, quid horum melius fuerat, vel pejus; quod scilicet ista formidine (1166) Deum exasperantium jam per triginta quinque fere annos quasi patienter tulerim; an quod modo (1167), tam sers licet, hæc contra illos protulerim, cum veracissime Gregorio docente didicerim, quod inimicum tolerare, sed odisse, non sit virtus amoris, sed velamentum furoris; et Augustino credentissimus exstem dicenti «quia recusat in Christi esse corpore, qui odium mundi non vult sustinere cum capite.»

Nam præter hoc quod contra canonum sanctorum ista fieri reprehendebam decreta (1168), etiam illud me maxime nuper commovit, quoniam quidem, cum de dimittenda mulierositate (1169) Augustalis into-

episcopo (est opus de *Contemptu canonum*) non vi tamen compellens eos ad ea sequenda, sed ratione suadens perpendenda. Hæc versabantur circa potestatem et dispositionem reddituum ecclesiasticorum, quam canones episcopis tribuunt: ex qua Ratherius æquiorum reddituum cathedralis Veronensis ecclesiæ distributionem inducendam putabat, ne fere omnia majores clerici devorarent, et cæteri inopie opprimerentur.

(1164) Hic primus est canon, quem Ratherius attulit in opere *de Contemptu canonum* part. 1, ut laudatam potestatem episcopis tributam ostenderet.

(1165) *Per et cætera* indicat cæteras auctoritates, quæ hic supprimuntur, quæque in memorato opere descriptæ invenientur.

(1166) Ratherius scilicet ob formidinem exasperantium Deum, canonicos potestati episcopi et æquiori reddituum distributioni repugnanter patienter tulerat per annos ferme triginta quinque. Episcopatum adiit anno 932 mense Augusto circiter. Anni igitur fere quinque et triginta perveniunt ad annum 966, dum post synodum Ravennatem Veronam reversus, cum iisdem fortius, quam antea, agere cœpit mense Junio vel Julio.

(1167) Antea nimirum potestatem in redditibus ecclesiasticis episcopo a canonibus concessam auctor manifestans, canonicos ad æquiorum distributionem non vi, sed ratione inducere studuit. *Modo vero*, id est novissime post annos fere 35, ipsum consilium ad effectum perducendum ratus, illos, urgere fortius cœpit, ut post pauca exponit.

(1168) Construe: *Nam præter hoc quod (id est præterquam quod) reprehendebam ista fieri contra decreta canonum sanctorum, etc.* *Ista scilicet*, quibus canonici æquiori distributioni reddituum opponebantur, et episcopo potestatem hac in re denegabant, *ista*, inquam, quantum adversarentur canonibus, fusius probavit in laudato opere *de Contemptu canonum* part. 1,

(1169) Id explicatur in epist. 42 ad Ambrosium num. 1. ubi ait: *Celebrata mediante Aprili (an. 967) universali synodo Ravennæ reversus convocavi ex omnibus nostræ diocesis plebibus presbyteros et diaconos, relaturus ex præcepto serenissimi imperatoris, quæ inibi constituta sunt. Ad concilium omnes*. Inter ea autem, quæ iis, qui convenerant in concilio, intimavit, unicum ibidem memorat præceptum de mulierositate dimittenda. Quæ igitur hic de eodem argumento narrat, pertinent ad idem concilium diocesanum statim post Ravennatem universalem synodum celebratum anno 967 mense circiter Junio, vel Julio.

quisset adversum illos voluntas, omnium pene excusatio existit (1170), non posse propter inopiam hoc ullo modo fieri, potuisse vero utcumque, si stipendium debitum ex rebus habuissent ecclesiae. Visum autem mihi fuit eos habere potuisse, si aut unusquisque illorum mercedem juxta Apostolum (I Cor. III, 8) in ecclesia propriam secundum suum laborem acciperet, aut, uti in Actibus legitur apostolorum, dividerentur clericis delegata prout cuique opus esset (Act. IV, 35). Hujus rei gratia volui agnoscere omnia, quae sive ab antecessoribus meis concessa, sive a Deum timentibus (1171) viris sunt eis collata, et sufficerent optime, si non vellem eisdem his, quae quibusdam ingratis et inimicis contuleram stulte, providenter supplere. Hoc tam fortiter recusaverunt, ut mori se antea malle proferrent, quam hoc factum viderent. Nec inaniter. Causa (1172) enim illorum cum, Deo gratias, non mediocris sit, ita (1173) per massaritas et alia hujusmodi exstat divisa, ut quidam illorum inde valde ditescant, multitudo vero paupertate languescat, et, proh nefas! qui majus Deo in ecclesia exhibent servitium, aut nihil, aut modicum accipiant; qui pene nihil de famulatio unquam actitant Domini, locupletes de rebus ecclesiasticis fiant. Quod si quis eorum contra talia conatur saltem mutire, dicitur ei: Ut ego mortem exspectavi meorum, qui me praecesserant, magistrorum; ita tu meam exspecta, et

(1170) Hanc excusationem explicat coetaneus scriptor Otto episcopus Vercellensis in epistola ad suum clerum adversus clericos incontinentes scripta, et vulgata ab Acherio tom. I Spicilegii, pag. 440. Sunt, inquit, qui de seminarum contubernio se excusare quaerunt, dum suam quasi necessitatem exponunt, Atunt enim, quia nisi ipsarum manibus sustentarentur, jam fame, vel nuditate deficeremus.

(1171) Lectum fuit in codice admodum timentibus, et in vulgatis addita intra uncas ab praepositio, ab admodum timentibus. Sed legendum a Deum timentibus: unde et in Judicato num. 2, similiter legitur, quod a bonis et Deum timentibus. . . . est destinatum. Mox pro si non vellem novus Spicilegii editor dubitavit, num legendum sit, si modo vellem. Nos contra censemus vulgatam lectionem optime congruere; sensus enim est, communes cathedralis ecclesiae redditus, si recte distribuere, satis futuros, etiamsi Ratherius nollet iis beneficiis supplere, quae abs se ingratis et inimicis quibusdam olim collata, eisdem postea detraxit, ut pauperiorum clericorum indigentiae prospiceret: quod in sequentibus explicat.

(1172) Causa hoc loco idem est ac res, quam significationem Cangius pluribus exemplis confirmat V. Causa 2.

(1173) Confer supra not. 1159.

(1174) Vicini, qui ejusdem vici, seu parochiae sunt, unde viciniae nomen dimanat. Eodem sensu in Apologetico num. 3. Vicini omnes relinquunt me solum et insufficientissimus basilicas dioecesis nostrae vel levare, vel relevare, etc. Similiter Atto Vercellensis episcopus in epistola ad clerum de clericis incontinentibus loquens ait: Solent etiam tali pro scelere vicinorum vicinarumque odium incurrere.

(1175) Cum de mulierositate dimittenda egit, id egit synodo dioecesana, ut probavimus not. 1169. Alia igitur synodus proxime congreganda hoc loco indicatur. Haec autem haud dubie est illa, quam

bonis quae ipse praesentialiter fruor, et tu frui post obitum meum studeto. Hoc quasi sit dicere: Me illic constituto ubi sunt quos imitari decerto, tu me sequi conare, et in eadem qua cecidi barathri fovea rue; ut hoc sit veraciter caecum caeco cadendi ducatum praestare.

7, Tu ergo, inquis, quid fecisti ad ista? Monstravi illis auctoritatem canonicam; illi contra consuetudinem usitatam. Misi eis (1174) vicinorum quosdam; mandavi eis adjurando per fidelitatem quam mihi non semel juraverant, ut si aliquam authenticam rationem inde haberent, non mihi celarent; ne cum (1175) in synodum veniremus verecundiam mihi facerent, si me injustum exigere aliquid probavissent. Et ut in illorum sacramentis nullam mihi monstrarent habere potuisse unquam fiduciam, dixerunt, pro nefas! se satis scire multis multa jurasse, quae nullatenus valerent implere; adjicientes stultum esse, ut me conarentur docere. Mandavi rursus illorum quibusdam, quod in utroque delinquerent, si aut me contra se, aut se contra me permitterent scienter contendere. Respondit cujus maxime intererat, quod stultissime faceret, si vel me (1176) toto saeculo praedicatum, vel magistrum suos docere praesumeret. Hoc nihil juvante, conatus alio eos modo ad pacem, non quidem mundi, sed Christi compellere, cum quidam illorum (1177) de me haberent beneficia, interminatus sum, quod

cum imperatoris praesentia conjunxit num. 5, cujusque meminit in sermone de octavis Paschae num. 4. Confer supra not. 1162. Enim vero haec verba, ne cum in synodum veniremus, verecundiam mihi facerent, si me injustum exigere aliquid probavissent, conveniunt vel maxime synodo provinciali, in qua cum confirmari vellet, quae in aequiorem distributionem ac inopum clericorum provisionem constituerat, si quid injustum ab eo exigere canonici in coepiscoporum coetu probavissent, non levi apud eos verecundia ipsum affecissent. Id ergo ut praecaveret, si quae haberent documenta aut privilegia, quibus facultas inducendae aequioris distributionis episcopo interdiceretur, ne sibi celarent, rogavit. Hic ergo cum canonicis tractatus, quo aequiorem reddituum distributionem inducere studuit, post dioecesanam, et ante provincialem synodum habitus est.

(1176) Hinc liquet celebritas Ratherii, qui toto saeculo, id est ubique, doctissimus et litteratus praedicabatur. Confer Phrensim num. 31. Voces magistrum suos indicant antecessores suos, quorum exempla ac traditionem majores clerici sequebantur: de illis enim unus ex his praecedenti numero dixerat: Ut ego mortem exspectavi meorum, qui me praecesserant, MAGISTRORUM.

(1177) Forte legendum de meo; ut numero sequenti tradit: si quod de meo habebant, ab eis auferrem. In Itinerario autem num. 4 quid illi haberent de suo, his verbis explicat: Cum de meo paupertutula non sim vobis adeo inhumanus, ut militari beneficio habeam, et hoc gratis, decem ex vobis ditatos. Cum vero ea, quae ipsis abstulit, in eum usum converterit, qui ecclesiastico, non autem militari beneficio convenit (alia enim dedit ecclesiae cathedrali, alia S. Stephani, alia autem pauperiorum clericorum subsidio assignavit, ut palam fiet ex num. 8), non sola militaria, sed etiam ecclesiastica beneficia eis contulisse videri potest. Verum si quae alia beneficia praeter illa militaria ipsis de-

si mihi interdicerent quod mihi competeret, 494 A ego quod illis concesseram, tollerem. Responderunt in tantum se non curare, ut si quod alicui illorum dedi auferrem, non mihi inde minus fideles essent; tantum de istis (1178) illos nullatenus inquietarem. Et veracissime: nunquam enim mihi pro dato fideles, nunquam pro ablato infideliores, quia non potuerunt, fuerunt. Infidelissimi nam mihi existere, nullo unquam tempore (parcat illis Dominus) cessaverunt. Sed quare? Apostolus dicat. Me etenim hoc toties replicare nimium, fateor, tædet: Erit, ait, *tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt; sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus; et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur* (II Tim. iv, 3). Ut illegalitates (1179) apertissimas fabulas nuncupasse illum intelligas: res enim ficta proprie dicitur fabula. Per omnes sane sermones (1180), quos populo ista Quadragesima feci, monere mecum omnes non destiti, ut redire non differremus ad pacem, sed quam, pro dolor! nunquam tenuimus, Christi: qui aliquos (1181) utique læserunt, præceptum illud Domini recordantes, 495 quod ego paratus agere omnimodis sui: *Si offers munus tuum ad altare*

disset; ea procul dubio non omisisset in *Itinerario* in quo collata eisdem beneficia accurate recensero et opponere maxime intererat. Notum porro est, beneficia, quæ in sua institutione erant ecclesiastica, militarium beneficiorum rationem ac formam alicui ad vitam concedebantur, de qua re vide not. 1836 in *Itinerario*. Sic ex. gr. redditus ecclesiæ S. Vitalis, qui sane erant beneficium ecclesiasticum militibus subinde assignati in militare beneficium transierunt. Vide *Invectivam de translatione S. Metronis* num. 3, et ibidem not. 641. Quidni cum eadem beneficia ecclesiis, aut certo clericorum cœtui applicarentur, veterem beneficii ecclesiastici naturam repeterent? Ita ergo Ratherius eos sui episcopatus redditus, quos in militarium beneficiorum formam decem illis canonicis concesserat, in pristinam naturam restituit, cum eos a canonicis ablatos, duabus memoratis ecclesiis et clericorum pauperiorum collegio addidit.

(1178) *De istis*, id est de bonis et redditibus cathedralis ecclesiæ, quibus canonici fruebantur. Dum scilicet Ratherius horum reddituum æquius distribuendorum omnem cogitationem deponeret, eisdemque canonicos pacifice frui sineret; beneficia sibi ab eo collata si auferret, nihil se curare responderunt.

(1179) *Illegalitates* ea vocat, quæ sunt contra canones.

(1180) Quatuor quidem sermones de pace agentes supersunt, qui in Paschate anni 968 et postea habiti sunt, nimirum serm. 2 de Pascha, alius de octavis Paschæ, tertius post Pascha, et de Ascensione secundus. Ex his vero, qui in *Quadragesima* anni ejusdem recitati fuerunt, nullus hactenus ad nos pervenit.

(1181) Monere scilicet non destitit, ut omnes redirent ad pacem, tum qui læserunt, tum læsi: et qui læserunt utique aliquos, non different ad pacem redire, recordantes præceptum illud Domini; quod ego paratus sui omnimodis agere: *Si offers, etc.*, læsi vero non different, recordantes præceptum illud Domini dicentis: *Cum statis, etc.*

(*Matth. v, 23*), etc.: læsi vero, dicentis: *Cum statis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem* (*Marc. xi, 25*): quod et facere paratissimum me, si dignati fuissent rogari [*f. rogare*], non cessavi eis promittere, tantum in vera pace hoc vellent efficere. Quod tamen potius eorum in tantum augebat superbiam, et accendebat usque ad criminationem quoque mei malitiam, ut pejus etiam mihi ipsi de me compellerent credere, quam hoc sit quod tibi, (1182) Ambrosi charissime, scriptum reliqueram nuperrime, nedum aliis permittant de me boni aliquid æstimare.

8. Quia vero perfidi semper de beneficio pejores fiunt, et qui aliquid eis confert, nil aliud agit, nisi contra se pugnandi vires illis ministrat, et ut perfidia propagetur, laborat; quod causa protuleram comminationis (1184), in effectum vertere non distuli actionis, et præcepto usus dicentis: *Da bono, et ne susceperis peccatorem* (*Eccli. xii, 5*); illis ablata bonis duobus, id est, beatæ Genitrici (1184), sanctoque Stephano protomartyri contuli, vel potius reddidi; faciens de quibusdam insuper scriptum quoddam, quod nominat *Judicatum* (1185), id est decretum, pauperioribus clericis (quorum causa

(1182) Intelligitur Ambrosius Ottonis I cancellarius, ad quem postea dedit epistolam 12. Hic signaverat imperiale privilegium Ratherio datum die 5 Novembris anni præcedentis 967. Hac forte occasione idem Ratherius ipsi scriptum reliquerat nuperrime, id est *Qualitatis conjecturam*, in qua censuras et criminationes sibi a cavillatoribus objectas exposuit. Nunc autem pejores criminationes oppositas indicat, de quibus in *Apologetico* num. 7, ait: *Post tanta, ta'ia, tam fœda, tam turpia, tam incredibilia, et ipsi etiam ætati meæ contraria, etc.* Hinc porro liquet præsens *Discordiæ* opusculum ad eundem Ambrosium directum fuisse; et hac eadem occasione ad ipsum forsitan misit etiam *Judicatum*, quod discordiæ causam fuisse post pauca affirmat, quodque *chartæ* nomine ad eundem se misisse tradit in laudata epist. 12, num. 4.

(1183) Antea minatus fuerat, se beneficia, quæ canonicis de suo concesserat, adempturum.

(1184) *Beatæ Genitrici*, id est ecclesiæ cathedrali, quæ sanctæ Dei Genitricis nomine dedicata est, ecclesia autem S. Stephani protomartyris altera est post cathedralem præcipua. In harum vero ecclesiarum sive restaurationem, sive ornatum ejusmodi bona collata videntur; sicuti quamdam multam quibusdam clericis inflictam in restauranda, sive, quod verius est, decoranda B. Dei Genitricis ecclesia se contulisse tradit in memorata epist. 12, num. 1. Quod porro ait, *vel potius reddidi*, indicare videtur, ea beneficia, quæ canonicis in beneficiorum militarium formam contulerat, et eisdem ablata ecclesiæ S. Dei Genitricis et S. Stephano reddidit. fuisse bona, quæ antea ad eas ecclesias pertinerent. Alias vero eadem beneficia de suo dedisse patet ex not. 1177. Conciliantur autem omnia, si consideres, redditus omnium ecclesiarum, excepta ea portione clericis singularum assignata, juris et dispositionis fuisse episcopalis; ac propterea de suo dedit Ratherius, cum ea quoque dedit, quæ S. Dei Genitrici, vel S. Stephano a fidelibus collata, juri episcopi cedebant.

(1185) Hoc *Judicatum* antea edidimus, ibidemque explicavimus, quæ hic compendio indicantur.

scilicet tantum 496 pertuleram laborem) ejusdem ecclesie, hoc est, presbyteris capellanis, subdiacombus de secretario septem, cantoribus septem, acolythis de secretario septem, cantoribus quinque, ostiariis sex, non ut mihi fideliores tamen, sed in servitio Domini fierent promptiores, et cessante paupertatis occasione, studiosiores (1186) in Domini diebus ac noctibus fierent servitute. Invetrata itaque hac jam per aliquot annos, nunc non quidem ut ferunt acta, sed quod melius est pace ficta (1187), discordia, pessima non cessant mihi tendere ut semper insidiarum, me tamen non ignorante, molimina; et qui dicebant se non curare, si quod de meo habebant ab eis auferrem, neque ob hoc mihi minus fideles existerent, tantum eos de his quibus eos interpellaveram inquietare cessarem; securi nunc de mea cessatione (1188,) de meo ab eis ob ingratitude illorum recepto me satagunt (per) potestatem quorundam patrociniis inquietare. Me autem ad flagella pro peccatis meis subeunda paratum Dominus dignetur misericorditer respicere, et ab illorum insidiis clementer defendere; illis veniam

(1186) Id est studiosiores fierent in servitute Domini diebus ac noctibus. Non solum ergo die, sed etiam nocte divinum officium hoc tempore agebatur. Confer not. 1143 in opusculum *De clericis rebellibus*.

1187) Acherii editio habebat *pace facta*. Novissimi editoris Spicilegii Acheriani emendatio placuit. Construe vero: *Itaque discordia hac non quidem nunc acta, ut ferunt, sed, quod melius est, inveterata jam per aliquot annos pace ficta, non cessant, ut semper, tendere mihi molimina pessima insidiarum me tamen non ignorante: et qui dicebant, etc.*

(1188) Securi de mea cessatione, ab inducenda scilicet nova distributione reddituum cathedralis ecclesie, qua ex iisdem redditibus pauperioribus clericis provideret. Securi autem inquit, quia ejus novae dispositionis inducendae consilium abjecisse Ratherius praesertulerat, cum beneficia abs se collata canonicis adimere, ut ex his pauperioribus clericis *Judicato* prospiceret, satius duxit, quam ipsi canonicis illa nova distributione molestiam afferre. Hac autem in re cum illi essent securi, quorundam patrociniis per potestatem apud imperatorem inquietantes Ratherium, ipsum *Judicatum* destruere, et ablata sibi beneficia restitui nitentur. In sermone

A largiendo, et pacem veram illorum cordibus ingerendo, ut simul pacificari omnes mereamur cum Christo. Quod si parvipenso quod Job (1189) quondam dixit beatus, id est: *Causam quam nesciebam 497 diligentissime investigabam* (Job. xxix, 16); mihi miserrimo contingat, quod miseris contigit, de quibus legitur, illis quia, [f., qui] etiamsi apud Scythas causam dixissent, inculpati absque dubio dimissi fuissent (conveniat [l. conveniet] facienti [l. patienti] mihi nam ad flagella, ut dixi, in tantum parato, quantum dolor meus in conspectu est meo semper (Psal. xxxvii, 18), ille utique, quo et doleo quod peccato talia patior meo, et ne pejora in futuro patiar metuo) mihi, inquam, aliud non pertinet agere, nisi velle 498 optare, et indesinenter Deum rogare, ut cui (1190) fidelitatem jurasse me recolo, nunquam id facere contingat, unde gratiam ipsius irrecuperabiliter perdat; sed illud potius ei divina concedat pietas agere, quod et hic diutius feliciter imperare, et in futuro perenniter cum Christo faciat exsultare. Amen.

do octavis Paschae num. 1, conqueritur, corruptas quoque pecunia duas patriae dominantes, ut fertur, personas. Vide quae ibidem adnotabimus.

(1189) Hunc eundem Jobi textum hoc eodem in negotio repetit tum in epist. 11 ad Nannonem, tum in alia 13 ad Adelaidem imperatricem, ubi causam, de qua agebatur non satis, cognitam, decretumque sibi contrarium, se non audito, ex sola subreptione, atque obreptione potuisse extorqueri significat. Construe autem, et explica: *Quod si parvipenso, etc., contigat mihi miserrimo, quod contigit illis miseris, de quibus legitur; quia etiamsi dixissent causam apud Scythas, absque dubio dimissi fuissent inculpati (nam si contingat, conveniet mihi patienti, in tantum parato, ut dixi, ad flagella, quantum dolor meus semper est in conspectu meo, ille utique dolor, quo et doleo, quod patior talia pro peccato meo, et metuo ne patiar pejora in futuro) si contigat, inquam, id mihi: non pertinet agere aliud, nisi, etc.*

(1190) Construe: *al ei, cui recolo me jurasse fidelitatem, id est Ottoni I imperatori, nunquam contingat facere id, unde irrecuperabiliter perdat gratiam ipsius (Dei); sed pietas divina ei potius concedat agere illud, quod, etc.*

RATHERII

LIBER APOLOGETICUS (1191).

499 Cavillatori non modo actuum atque sermorum, D sed et intentionum suarum indeficuo, fautori ac defensori adversariorum cuidam praecipuo, Ratherius

(1191) Editus est ab Acherio ex codice Laudunensi. Scriptus sub finem Quadragesimae anni 968. Finem Quadragesimae indicant verba num. 7: *Missarum solemniam in ipso etiam praesentissimo Pascha celebrari*. Cum porro num. 2, mentio fiat imperatoris, qui Verona discessurus, Ratherio pecuniam credidit, qua perficeretur seu potius reficeretur S. Zenonis ecclesia; ille autem Verona discesserit sub

haec universa, timoris Jesu jugulo modicum tactus, perferre, quam his cedere promptus.

Tanta me vestra illa urbanitas, quam (1192) de

initium Novembris anni 967; hoc opusculum rejici debet in finem Quadragesimae anni sequentis 968, qui ultimus episcopatus Ratherii fuit. Cavillator, cui respondet, inter canonicos recensetur num. 4. Vide not. 1203.

(1192) Martianum Capellam intelligit, cujus satyram in novem libros distinctam, et partim prosa, partim versibus digestam, in scholis juventuti pro-